

Олександр Пилипенко (Київ)

**УКРАЇНА У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКАХ
РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ З КРАЇНАМИ БЛИЗЬКОГО І ДАЛЕКОГО
СХОДУ В ПЕРШІ ДЕСЯТИЛІТТЯ ХХ ст.**

На сучасному етапі розвитку історії наша держава прагне всебічно розвивати зовнішні стосунки з іншими країнами. Більшість політиків прагне інтеграції України до європейської співдружності. Але історія розпорядилась таким чином, що український народ приречений жити на євразійському просторі і бути своєрідним містком між Сходом і Заходом. В цьому плані дуже корисним і повчальним буде звернення до історичного минулого нашої країни і, зокрема, дослідження такого його аспекту як зовнішньоекономічні відносини українців із країнами Близького і Далекого Сходу в попередніх століттях. Слід зазначити, що ця проблема є ще недостатньо висвітлена у вітчизняній науковій літературі, тому зберігається потреба її подальшого вивчення. Стаття присвячена дослідженню економічних взаємозв'язків українських земель з країнами Близького і Далекого Сходу. На підставі детального аналізу документів, що зберігаються в фондах Центрального державного історичного архіву України м.Києва висвітлюються основні напрямки та основні досягнення зовнішньої торгівлі українських губерній Російської імперії з країнами Сходу

На початку ХХ ст. імпорт худоби з країн Сходу постійно зростає. Значення вивозу з Росії рогатої худоби з кожним роком падало. При цьому як крупна, так і дрібна рогата худоба мала головне значення в товарообміні з Туреччиною, Персією та Китаєм. У привозі до Росії худоби та м'яса роль східних держав була незначною. Цей привіз був покликаний потребами окраїн Російської імперії, в які постачалися продукти тваринництва з Китаю та Японії. Рогата худоба йшла також з Персії, Туреччини, Афганістану.

Відправлення крупної рогатої худоби з України в різні країни Сходу у 1910 р. складало наступну кількість: Волинська губ. – 49,8 тис. шт., Подільська – 49,0 тис. шт., Полтавська – 39,7 тис. шт., Чернігівська – 32,3 тис. шт., Київська – 26,6 тис. шт., Харківська – 20,9 тис. шт., Херсонська – 15,4 тис. шт. Найголовнішими пунктами відправлення крупної рогатої

худоби в ці роки були (у тис. штук)^{1,*}

ГУБЕРНІЇ	1902	1903	1909	1910
Харківська (Ворожба)	13,4	13,7	11,0	10,8
Волинська (Ковель)	18,3	15,7	8,8	10,5
Харківська (Сватово)	4,8	7,4	4,4	6,8
Чернігівська (Конотоп)	2,6	3,5	8,0	5,6
Полтавська (Ромни)	7,9	7,2	7,0	5,1
Херсонська (в Одесу)	25,4		34,4	31,7
Київська (м.Київ)	9,5		17,4	21,0
Харківська (Харків)	7,7		8,6	9,9
Катеринослав- ська (Катеринослав)	0,7		9,3	9,8
Таврійська (Сімферополь)	7,6		10,2	7,9

Із перерахованої кількості худоби барани й вівці відправлялися переважно в Китай та Туреччину. Так, за даними російського Міністерства фінансів і Департаменту митних зборів Росії до Туреччини (в тому числі й через Грецію) за 5 років було відправлено 26 тис. штук баранів і овець на суму 113 тис. крб., а саме: 5,3 тис. штук – у 1900 р., 1 тис. шт. – у 1904 р., 6,4 тис. пуд. – у 1905 р.

У наступні роки до різних країн Сходу було відправлено – 17,5 тис. шт. баранів та овець²:

1906 – 4,6

1909 – 1,6

1907 – 4,7

1910 – –

* Джерело: Складено за: Российская Экспортная Палата. Материалы по пересмотру торговых договоров. Мясо и убойный скот (ст.39, п.40). – СПб.: Типография В.Ф. Киршбаума, 1913.

1908 – 5,0

1911 – 1,6

Більше всього відправлялося овець до Туреччини, в середньому 8,2 тис. шт. на рік. Складним для експорту баранів і овець був 1905 р., в зв'язку з революційними подіями. Саме цього року був мінімальний експорт до Німеччини, Австро-Угорщини, Франції, Фінляндії – від 1 до 2 тис. шт.³.

Україна відігравала надзвичайно важливу роль в експорті цукру з імперії. Саме тут знаходились найбільш потужні цукрові заводи. Напередодні і на початку Першої світової війни цукор з українських губерній відправлявся до Персії переважно через територію Азербайджану. В 1913 р. цукор експортувався до Китаю, Туреччини, Єгипту, балканських країн. В цьому ж році відправлявся цукор до Баку з метою подальшого перепродажу в Персію за ціною 2.85 – 3.15 крб. за пуд білого рафінаду, і 2.20 – 2.50 крб. за пуд білого піску. Ціна "мелясового" (жовтого) цукру дещо відрізнялася: 3.00 – 3.15 крб. за пуд рафінаду і 2.20 – 2.30 крб. а пуд цукрового піску⁴. Цукор відправлявся морським фрахтом від Одеси до Константинополя.

Офіційна статистика тих років поділяла весь вивіз товарів на дві категорії: експорт цукру до європейських країн і азійських. На жаль, скупі статистичні дані не виділяють окремо експорт до кожної країни. Але маємо дані про весь експорт цукру до країн Азії протягом тривалого періоду. За даними Київського відділення імператорського Російського технічного товариства з цукрових і рафінадних заводів України і Росії протягом 14 років була вивезена наступна кількість цукру⁵:

Роки	До Азії		
	Рафінаду	Цукру-піску	Всього
1895-1896	1 333 262	505 375	1 838 637
1896-1897	1 685 115	714 724	2 399 839
1897-1898	1 754 163	411 321	2 165 484
1898-1899	1 945 000	530 656	2 475 656
1899-1900	2 307 245	568 604	2 875 849
1900-1901	2 280 334	457 324	2 755 658
1901-1902	3 022 067	674 948	3 697 015
1902-1903	3 078 747	751 132	3 829 879

* Джерело: ЦДІА України. – Ф.730. – Оп. 1. – Спр.243. – Вывоз сахара из свекло-сахарных и рафинадных заводов за последние 14 лет. – 1895 – 1908 гг.

1903-1904	3 272 970	542 720	3 815 690
1904-1905	3 358 379	563 826	3 922 205
1905-1906	3 135 964	251 984	3 387 948
1906-1907	3 428 803	539 972	3 968 775
1907-1908	3 489 260	585 046	4 074306

У цій справі перше місце належало цукровим заводам Правобережної України. Так, наприклад, лише з Волинської губернії в 1905 р. через митні заклади було вивезено 150 119 пуд. цукру на суму 300 277 крб⁶. Росія, яка вступила з 1 вересня 1908 року на 5 років, тобто до 1 вересня 1913 року до Брюссельської міжнародної цукрової Конвенції, взяла на себе зобов'язання у відповідності з підписаним 6-19 грудня 1907 року Акту обмежити на вказаний строк вивіз цукру на світові ринки одним мільйоном тонн (61 млн. пуд.).

Це було зроблено з тим, щоб за рахунок цієї кількості зазначений вивіз не перевищував з 1 вересня 1907 по 1 вересня 1909 року 300 тис. тонн (18,3 млн. пуд.), а в кожний з інших 4-х періодів-200 тис. тонн (12,2 млн. пуд.). Згідно цього ж Акту вивіз вітчизняного цукру до Персії, а також до інших сусідніх з Росією держав (сухопутним та морським шляхом), за виключенням Азіатської Туреччини, був залишений вільним без будь-яких обмежень. Турбуючись про те, щоб конвенційний вивіз цукру здійснювався в межах встановлених норм, Міністерство Фінансів Росії у відповідності з рішеннями загальноімперського з'їзду цукровиробників 23-24 травня 1908 року, призначило квоту розподілу вивізних контингентів цукру між усіма заводами імперії. Вивіз цукру з заводів допускався не інакше як по особливим посвідченням акцизного нагляду (Конвенційні посвідчення).

Розподіл вивозу цукру для періодів 1907 – 1908 рр. та 1908 – 1909 рр. було здійснено міністерством промисловості і торгівлі 1 липня 1908 року в кількості лише 8 млн. пуд, що для українського регіону було явно недостатньо. Іншу частину призначеного для цих періодів контингенту, тобто 10,3 млн. пуд. Передбачалось розподілити з 1 вересня 1908 року після отримання даних про вивіз цукру без конвенційних свідоцтв з 1 вересня 1907 року по 1 липня 1908 року. Але після того, як з'ясувалось згодом, що за вказаний строк з призначених 18,3 млн. пуд. вже було вивезено близько 10,5 млн. пуд., то додатковий розподіл конвенційного контингенту не проводився⁷.

За даними Департаменту митних зборів і Міністерства фінансів можна здійснити загальний розрахунок надходження цукру на іноземні ринки в період 1907 – 1909 рр. Він був наступним⁸:

ПЕРІОДИ	ЗАГАЛЬНИЙ ВИВІЗ МЛН. ПУД	ВІЛЬНИЙ у Фінлян дію	ВИВІЗ у Персію	ЦУКРУ Всього	КОН- ВЕН- ЦІЙ- НИЙ ВИВІЗ
1	2	3	4	5	6
1907-1908	18,02	1,92	4,13	6,05	11,97
1908-1909	16,32	3,66	3,91	7,57	8,75
Всього:	34,34	5,58	8,04	13,62	20,72

Ми навмисно навели дані про вивіз цукру на конвенційні ринки з метою їх порівняння. З цього видно, що експорт цукру до Персії після 1907 р. перевищував експорт до Фінляндії. А це були ринки, на які за міжнародними угодами Росія мала виключне право.

Таким чином на кінець періоду 1908 – 1909 рр. реальний вивіз цукру перевищив визначену для Росії вивізну норму – 18,3 млн. пуд. майже на 2,5 млн. пуд. і склав 20,72 млн. пуд. Можливості перевезення цукру з України та Росії на ринки Близького Сходу передбачались ще в 1907 році, коли при виробленні в постійній комісії в Брюсселі умов приєднання Росії до цукрової Конвенції, представники зацікавлених урядів звернули увагу на те, що російський цукор, який був заявлений для вивозу морським шляхом до Фінляндії, може також спрямовуватися й на конвенційні ринки⁹. А також норми, якими було обмежено участь Росії у постачанні цукром цих ринків можуть бути підвищені.

Поділяючи ці перестороги, російський уряд через своїх делегатів обіцяв вжити заходів для розвитку належної експортної торгівлі цукром з країнами Близького Сходу. З цією метою уряд зобов'язався в кінці кожного періоду порівнювати кількість зареєстрованого російськими митницями вивезеного цукру до Персії з кількістю дійсно відправленого на перський ринок і різницю зараховувати в контингент наступного періоду. Однак, практика показала, що одним цим заходом не можливо скасувати можливість згаданих зловживань. За даними Всеросійського товариства цукрозаводчиків з 1 вересня 1911 по 1 вересня 1912 рр. з України була вивезена наступна кількість цукру:¹⁰

Назва країни	Піску білого(пуд.)	Рафінаду (пуд.)	Всього 1911–1912 рр.
До Туреччини	3 479 500	22 127	3 501 627
До Китаю	1 612 904	37 337	1 650 241
Азійський кор-дон: в Персію	898 328	4 459 737	5 358 065
Афганістан	8 534	83 124	91 658
Китай	99 790	14 595	114 385
Японію	–	6 000	6 000
Корею	–	8 000	8 000
Всього:	26 788 615	4 880 424	31 639 039

Цукор в основному вивозився через Одеську митницю-5 193 273 пуд. (5 124 593 пуд. цукру-піску і 68 680 пуд. рафінаду)¹¹. В 1913 р. цукор також експортувався до Китаю, Туреччини, Єгипту, балканських країн. Цукор відправлявся морським фрахтом від Одеси до Константинополя, Олександрії інших портів.

Головна кількість спирту на початку ХХ століття вивозилась з України, причому значення її у загальноімперському вивозі поступово збільшується з 2,9% в 1906 році до 7,9% в 1911 році, в той час як значення інших регіонів неухильно знижується. Наприклад, в 1906 році вивіз з Південно-Західних регіонів імперії складав 81,6% загального вивозу за кордон, а в 1911 році він впав до 45,3%. Переважно спирт вивозився з Полтавської, Харківської, Чернігівської губерній. Точно таку ж тенденцію спостерігаємо відносно інших губерній, наприклад, Чорноземної зони. З інших російських губерній вивозилася порівняно невелика кількість даного продукту. Їх частка складала: у 1907 р. – 11,5 тис. відер (0,5%), у 1908 р. – 61 тис. відер (1,5%), у 1909 р. – 524 тис. (7,3%), у 1910 р. – 997 тис. (11,6%), у 1911 р. – 1244 тис. відер (11,1%)¹².

Країни Сходу потребували значної кількості спирту, який використовувався переважно для освітлення приміщень і медичних цілей. Головним ринком збуту українського спирту з давніх часів була Туреччина, куди йшло понад 50% всього експорту даного продукту. Значним, але під постійними коливаннями був вивіз спирту до Німеччини який складав для порівняння 30% всього експорту України. За 5 років з 1909 року зростає експорт спирту до Китаю до 7%. Вивіз спирту до Англії дорівнював 1% і був незначним і зазнавав коливань. Експорт хлібної

очищеної горілки був досить незначним, з явною тенденцією до поступового скорочення і з великими коливаннями. Це пояснюється з, одного боку, недостатнім розвитком внутрішнього виробництва, а з іншого боку, високим митом в 25 крб. з пуда бруто на спирт та горілку в діжках і 30 крб. або з пуду того ж продукту в пляшках¹³.

Огляд дає можливість зробити висновок про дієвість державної системи покровительства вітчизняній горілчаній промисловості і необхідною умовою її подальшого розвитку. Поза сумнівом, що певні успіхи експортної торгівлі знаходилися у тісному взаємозв'язку із здійсненням вивізних премій і подальшим розвитком його організації та зменшенням умовностей при розрахунках.

Ці заходи сприяли розвитку експорту спирту. Але експортна торгівля з країнами Сходу дуже часто зазнавала коливань і була нестійкою. На думку провідного фахівця С.Асенкова уряду необхідно було вжити наступних термінових заходів:

1. скоротити суттєво вивіз міцного спирту з України;
2. покращити організацію вітчизняної зовнішньої торгівлі спиртом шляхом зменшення тяганини за розрахунки;
3. збільшити експорт денатурованого спирту;
4. знизити ввізне мито¹⁴.

Загальний вивіз спирту з імперії і втому числі з України можна проілюструвати наступним чином:

ВИВІЗ ІЗ РОСІЇ ТА УКРАЇНИ СПИРТУ
(тис. градусів)*

Роки	Всього тис.градусів	Всього тис.крб	З них до Китаю	До Туреччини
1891	398 080	5 346	–	48 537
1892	95 273	1 652	–	16 681
1893	208 003	2 665	–	21 033
1894	226 454	2 727	–	35 898
1895	173 610	1 792	–	42 403
1891	220 284	2 836		15 %
1895	100 %			

* Джерело: Складено за: Асенков С. Спирт и его экспорт из России. –СПб.: Изд. Ред. Журнала «Российский экспорт», 1914.

1896	165 300	1 574	0,2	39,398
1897	198 139	2 146	–	50 177
1898	184 374	1 747	–	71 362
1899	57 342	593	–	52 161
1900	41 758	512	–	37 991
1896	+129 383	1 314	–	+50 218
1900	100 %			38,9 %
1901	41 752	563	–	40 948
1902	53 683	1 040	0,2	49,265
1903	73 871	742	9,0	66 855
1904	183 579	3 279	5 451	94 800
1905	129 888	2 083	9 106	64 684
1901	+96 435	1 541	2 913	63 310
1905	100 %		3,0 %	65,6 %
1906	70 734	1 301	25 345	42 587
1907	86 378	1 313	4 602	80 234
1908	162 387	3 600	10 669	109 685
1909	289 636	5 175	13 374	144 378
1910	345 266	5 492	11 647	158 337
1906	190 880	3 376	13 127	107 044
1910	100 %		6,9 %	56,0 %
1911	429 576	7 483	17 796	222 033
	100 %		4,1 %	51,7 %

Важливе місце займала у зовнішньоекономічних зв'язках Росії торгівля з країнами, які знаходилися під пануванням Османської імперії. Переважно це балканські країни, які у своїй боротьбі проти турецького гніту сподівалися на підтримку Росії. Про це читаємо в листах Ризова. Дмитро Ризов автор праці „Руссо-болгарскитъ отношения” писав з приводу статті „Багдад и Бургас” в журналі „Новое время”: „Непокоїть мала зацікавленість (Росії – прим. автора) болгарською зовнішньою політикою. Варна – наш крупний порт. Нагальним завданням Росії – є вихід до Середиземного моря, в той час як Німеччина здійснює колонізацію Малої Азії і будує залізницю Коня – Багдад – Багора” (переклад архівних матеріалів з болгарської мови автора)¹⁵.

В своїй праці „Внос от Русия в Болгария проз 1901 г. по минница (по

главни, стоимость в левове)» Д.Ризов писав про те, що Німеччина і Туреччина будують залізницю, а Росія стверджує, що встановлення контролю над цим регіоном Балканського півострова не є головною метою для нею. А варто було б, на думку автора, використовувати Бургас і територію Болгарії як „спостережний пункт” і не варто було запитувати для цього дозволу Туреччини. До сфери російських інтересів має входити територія від Македонії до Австрії¹⁶.

Серед товарів, які експортувалися з Російської імперії до Османської імперії можна назвати наступні¹⁷:

Країни призначення та вид товарів	1901 тис	1902 пуд	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911
Сіль до Болгарії	90	4,1	1,0	-	-	0,4	0,2	0,1	-	-	-
Ікра риб'яча (окрім червон)	0,5	0,6	0,2	0,4	1,9	0,3	0,5	0,2	0,1	0,2	6,8
Керосин до Болгарії	439	677	436	488	774	0,2	23	-	60	86	-
Керосин до Сербії	200	327	303	304	352	315	354	315	205	120	309
Соняш никове масло до Болгарії							7,3	13	3,4	1,9	12
Соняш никове масло до							2,1	7,4	0,2	0,7	5,5

* Джерело: Вывоз российских товаров за границу. Свод данных русской статистики внешней торговли за 1900 – 1911 годы. – СПб.: Тип. М.П. Фроловой, 1913. – С.42.

Румунії											
Канати до Туреччини	1,5	-	0,1	0,2	0,1	1,2	1,2	1,7			
Срібло у виробках до Болгарії тис.крб.						7,3		8,8			

Імпорт сільськогосподарської продукції із східних країн в Росію та Україну був незначним. За період 1900-1910 рр. імпорт хліба в зерні та борошні за даними І.Г. Крюкова складав від 4,0 до 12,4 % (в 1908 р.), а інші продукти землеробства (окрім хліба) 33-45,9 %. Імпорт до України та Росії товарів із країн Сходу протягом 1900-1910 років в процентному відношенні можна відобразити наступним чином: хліб в зерні та муці – 4,0 – 12,4 % (в 1908 р.); інші продукти землеробства 33 – 45,9%; тварини та їх продукти – 28 – 30%; продукти садівництва та городина – 6,7 – 8,7 %.

Імпорт сільськогосподарської продукції із країн Близького Сходу вимірювався сотнями мільйонів карбованців. Із точки зору торгівельного балансу це було ненормальним явищем.

Хліб завозився двох видів: пшениця, жито. Серед інших продуктів землеробства можна назвати рис, борошно, хлопок, маслянисте насіння, джут, насіння та інші. Тварини та їх продукти зазвичай: коні, рогата худоба, вівці, м'ясо свіже, сир, бавовна, пух, сало, шкури баранячі, шкіра необроблена, віск, шовк сирець. Сільськогосподарська продукція в обробленому вигляді: олія, виноградне вино, вино виноградне в діжках, оброблені шкіри. Продукти садівництва та городина: фрукти та ягоди свіжі та сушені, лимони, мигдаль, фісташки та різні горіхи.

Рис завозився переважно з Персії та Японії. Так, в 1910 році рису було завезено в Росію 6,8 млн. пуд, в тому числі: з Персії – 4,6 млн. пуд, інших східних країн – 0,8 млн. пуд, Японії – 0,3 млн. пуд.¹⁸

Іншу рослину джут використовували у вітчизняному господарстві для виробництва грубих тканин мішечного типу. В 1910 році він складав серйозну конкуренцію коноплям і їх завезли 6,4 млн. пуд з Індії та інших азійських країн¹⁹. Баранячі шкури як правило завозили з Туреччини. Сушені фрукти з Персії, Туреччини, Австрії. Апельсини й лимони – з Туреччини.

Навпаки імпорт риби значно скоротився – на 18 %. Взуття у великої

кількості ввозилось через азіатські кордони Росії, а не через Україну. Збільшення імпорту є наслідком кризи тієї чи іншої галузі промисловості. Тривалим було падіння лісного товару, кераміки для будівельної промисловості, палива, асфальту, смоли тощо. Скоротився імпорт по цілому ряду товарів. Сюди можна віднести скорочення привозу таких товарів, як: джут, бавовна.

Збільшення пасивного балансу в торгівлі Росії мало негативні наслідки для країни. Крупні розміри сум, які сплачувала Росія за товари, які привозились з-за кордону спричинили непомірно високі ціни всередині країни. Це було компенсацією за те, що переплачувала Росія при покупці товарів за кордоном. Сфера збуту українських товарів під впливом Світової війни значно звузилась а кількість країн, які довозили свої товари до Росії майже не зменшилась. Це видно з наступної таблиці:

Назва країни	У % всього Імпорту в 1916 р.	У % всього Імпорту в 1914 р.	У % всього Імпорту в 1913 р.
Японія	3,5	0,2	-
Китай	3,3	1,1	1,2
Індія	1,9	2,8	1,9
Єгипет	0,2	-	-
Туреччина	0,1	1,1	1.3

З даних таблиці чітко видно, що значно зменшується частка Туреччини та Єгипту в імпорті товарів до Росії. Це пояснюється умовами воєнного часу. Натомість збільшується частка у імпорті таких країн, як: Японія, Єгипет, Китай. Окрім того, з наведених даних видно, що до війни Туреччина відігравала в імпорті Росії ще більшу роль ніж в експорті. На початок 1914 року на її частку приходилась чимала вартість всього імпорту східних країн. Про особливе значення Туреччини в українському імпорті свідчить той факт, що привіз з цієї країни не припинився з початком війни і вивіз товарів до Туреччини не зник раптово з оголошенням війни.

Тим не менш, протягом півріччя з початку війни вивіз до Туреччини не складав і половини вивозу довоєнного часу (2 %). Навпаки, імпорт з Туреччини хоча і знизився, але лише незначним чином поступався експорту інших країн, складаючи по відношенню до нього певний відсоток. В 1915 році вивіз до Туреччини з України припиняється. Між

тим, в імпорті Туреччина продовжує відігравати далеко не останню роль. На початку 1915 року займаючи 4 місце серед країн-імпортерів, вона все ж залишає попереду себе ряд країн.

Війна примусила Росію звернутися до країн, які знаходилися у віддалених частинах Земної кулі. В 1916 році головну роль у торгівлі через азіатські кордони Росії займали Японія, Корея, Китай, які вели торгівлю через Владивосток. Імпорт з неєвропейських країн складав в 1915 році вже 44,5 % всього імпорту, а в 1916 році вже 53,3 % всього привозу²⁰. При таких умовах предмети імпорту значно збільшилися у ціні.

Зростання вражаюче. У ваговому відношенні за рівнем експорту морським транспортом до Балканських країн Росія посідала 6 місце у світі, випередивши такі країни, як: Франція, Іспанія, Голландія, Данія, Туреччина, Португалія, Бразилія, Бельгія, Аргентина, Японія.

Звичайно найбільшим за значенням портом у східній торгівлі України був Одеса. Саме через цей порт в Росію тривалий час завозився шовк з Японії та Китаю. Але й інші порти також брали участь у цьому виді торгівлі. Україна вивозила через Євпаторійський та інші чорноморські порти: пшеницю, ячмінь, борошно, цибуля, крупи, риба, спирт, керосин, ліс, каміння мостове, чавунні, залізні та сталеві вироби.

За період з 18.01.1908 по 24 листопада 1908 р. в Євпаторію прибуло 69 парових і 778 парусних судна. Вивозилась також велика кількість солі до інших портів Чорного і Балтійського морів. Так, 39 300 пуд солі було перевезено до Одеси, приблизно ж стільки до Херсону, Миколаєва, Севастополя, Ялти, Маріуполю. З Маріуполя сіль перевозилась до м.Поті для подальшого експорту з країни.

Вивезено пшениці-3 825 750 пуд. до порту Самсун, ячменю – 898 700 пуд. до порту Синоп, вівса – 13 500 пуд. до м.Трапезунд. Фрахт на сіль в російські порти Чорного і Балтійських морів коштував від 1 3/4 до 5 коп., від 11 шилінгів і 6 пенсів до 16 шилінгів и 3 пенси. На зерновий хліб в порти Середземного моря до Гібралтарської протоки фрахт коштував від 6 до 9 1/2 франків за тонну, а за Гібралтар – від 8 1/2 до 12 шилінгів²¹.

За доповідною запискою начальника Євпаторійської митниці торгіві операції при Євпаторійському порту протягом 1907 р. порівняно з 1905-1906 рр. значно зменшилися. Так, в 1907 р. прибуло всього 100 суден, в тому числі: парових – 58, тобто менш ніж в 1906 р. на 32 пароплава, а парусних прибуло 42 у 1906 р., а в 1907 р. – 38 суден²².

Причиною зменшення числа перших була відсутність вантажу для

вивозу, а інших-тимчасова заборона вивозу з Туреччини за межі імперії дров. Ось чому у 1907 р. привезення дров з-за кордону було в досить обмеженій кількості. Також ввозились спирт з поверненням акцизу, цукор, тютюнові вироби, мануфактура. Пропонувалось також фахівцями на з'їзді діячів по водним шляхам сполучення з метою покращення торгівлі із Східними країнами збільшити канал Керч-Єнікале. Цим також опікувалось товариство сприяння російському торговому мореплавству. Комерційний порт у Севастополі особливим наказом Ради міністрів вирішено було закрити для торгових суден і перепрофілювати його виключно для військових завдань і використовувати його як військову фортецю. У 1912 р. пристані пароплавних товариств перенесли в стрілецьку бухту.

До країн Близького Сходу з України ввозилася також продукція гірничої промисловості. Для потреб залізниць та пароплавів Туреччини та Єгипту завозилося кам'яне вугілля. Наприклад, в 1908 р. до Туреччини було поставлено 100 000 пуд. донецького вугілля²³. Однак ці поставки носили несистемний характер. Постачалися також криворізька залізна руда та вироби із заліза тощо. Комісія ХХХІУ з'їзду представників залізорудної і марганцевої промисловості, який відбувся у 1909 р. констатувала, що стан залізорудної, а особливо марганцевої промисловості України в 1909 рр. був важким.

Про це свідчать дані вивозу продукції даної промисловості: Тогочасні спеціалісти відзначали відносний занепад вивозу залізної руди за кордон. Це було зумовлено кризою металургійної промисловості в Західній Європі. Тому вітчизняним експортерам металу приходилося переорієнтуватися на країни Сходу, де навпаки був будівельний бум і вони потребували цього товару. Особливо це стосувалося Туреччини, де розпочалося будівництво залізниць на великі відстані. Тому виникла можливість для експорту залізної руди та готової продукції у великій кількості.

1909 р. не виправдав сподівань експортерів. До середини року вони очікували покращення світової кон'юнктури, збільшення споживання металу, в зв'язку з дуже позитивним розвитком промисловості і великим врожаєм, що давало можливість селянам закуповувати вироби з заліза. Тому цифри виплавки чавуну і виробництва болванок готового продукту у першому півріччі 1909 р. дали збільшення проти першої половини 1908 р. відпуску на ринок готового металу і незначне збільшення за весь період. Але вже по відношенню до чавуну в першому півріччі цього року було

констатовано зменшення відпуску. У другій половині 1909 р. відбулося очікуване падіння цін на метал.

Особливо скоротився попит на нього з боку східного ринку, суттєво зменшилась кількість урядових замовлень. Але внаслідок цього українські заводи, на відміну від інших заводів імперії, збільшили виробництво металу. Тому український експорт металу мав певні ускладнення. На XXXIV з'їзді гірничопромисловців Півдня Росії комісія по залізній промисловості, на підставі отриманих даних рекомендувала уряду переглянути існуючі тарифи. Врахувавши рекомендації з'їзду в січні 1910 р. урядом були переглянуті тарифи на чавун, залізо, сталь і залізо не в справі-всього 32 номенклатури²⁴. Це суттєво покращило справу експорту продукції гірничорудної промисловості, однак його подальшому розвитку перешкодила Перша світова війна.

Завершуючи дослідження участі українських земель у зовнішньоекономічних зв'язках Російської імперії з країнами Близького і Далекого Сходу зазначимо, що Україна мала давні економічні зв'язки із Туреччиною, Китаєм, Персією, Японією, Єгиптом та іншими країнами. Ці міцні стосунки пов'язані були із взаємними економічними інтересами та географічним розташуванням України. Переважно вивозилися до цих країн товари, яких вони потребували найбільше. Відновлення тісних торгово-економічних зв'язків після проголошення незалежності 1991 р. зайвий раз доводить взаємовигідність і необхідність співпраці України з країнами Близького і Далекого Сходу.

¹ Материалы по пересмотру торговых договоров. Мясо и убойный скот (ст. 39 п.40). – СПб.: Тип. В.Ф. Киршбаума, 1913. – С.22.

² ЦДІА України. – Ф.730. – Оп.1. – Спр.523. – Арк.1.

³ Вивіз російських товарів за кордон. Свод данных русской статистики внешней торговли за 1900-1911 годы. – СПб.: Тип. М.П.Фроловой, 1913. – С.175.

⁴ ЦДІА України. – Ф.730. – Оп.1. – Спр.422.

⁵ Там само. – Спр.243 Вывоз сахара из свекло-сахарных и рафинадных заводов за последние 14 лет – 1895–1908 гг.

⁶ Там само. – Ф.442. – Оп.636. – Спр.391

⁷ Там само. – Ф.730. – Оп.1. – Спр.243 Вывоз сахара из свекло-сахарных и рафинадных заводов за последние 14 лет-1895-1908 гг.

⁸ Ланге П.В.Экспорт русского сахара и Брюссельская конвенция // Вестник сахарной промышленности. – 1912. – 7 сентября. – №36. – С.51.

⁹ Брюссельская конвенция. – Киев, 1908.

- ¹⁰ ЦДІА України. – Ф.730. – Оп.1. – Спр.261.О вывозе из России за границу сахара-сырца и рафинада.
- ¹¹ Там само. – Ф.579.Центральное бюро по объединению закупок сахара (1900-дек.1915). – Оп.2. – Спр.32. – Арк.1.
- ¹² Асенков С.Спирт и его экспорт из России. – СПб.: Изд. Ред. Журнала «Российский экспорт», 1914. – С.6.
- ¹³ Там само.
- ¹⁴ Шейнов П.Торговый обмен между Россией и Турцией. – К., 1913. – С.26.
- ¹⁵ ЦДІАУ. – Ф.134. – Оп.1. – Спр.400. – Арк. 530.Письмо Д.Ризова из Софии А.Любарскому.
- ¹⁶ Там само. – Спр.160. – Арк.535.Д.Ризов „Внос от Русия в Болгария проз 1901 г. по минница-по главни (стоимость в левове)” (переклад архівних матеріалів з болгарської мови автора).
- ¹⁷ Вывоз российских товаров за границу. Свод данных русской статистики внешней торговли за 1900-1911 годы.-СПб.: Тип. М.П. Фроловой, 1913. – С.42.
- ¹⁸ Крюков Н.А. Внешняя торговля России продуктами сельского хозяйства за десятилетие 1901-1910 гг. // Отдельные оттиски из Ежегодника Департамента Земледелия 1911 г. С 6-тью географическими таблицами.-СПб.: Типогр. В.Ф.Киршбаума, 1912. – С.6.
- ¹⁹ Крюков Н.А.Названа праця. – С.24
- ²⁰ Импорт товаров в Россию. – СПб., 1913.
- ²¹ Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф.247. – Оп.3. – Спр.12. – Арк.24.
- ²² Там само.
- ²³ ЦДІАУ. – Ф.2161. – Оп.1. – Спр.10 Совет съезда горнопромышленников юга России г.Харьков. Оригиналы и черновики статей, сданных в набор для напечатания в журнале «Горнозаводское дело». – Арк.56.
- ²⁴ Там само.